

Zvonka Zupanič Slavec¹**Dr. Ivan Oražen (1869–1921)***Dr. Ivan Oražen (1869–1921)***IZVLEČEK****KLJUČNE BESEDE:** Ivan Oražen, Oražnov dom, zdravnik, politik, dobrotnik, oporoka, Medicinska fakulteta v Ljubljani, zgodovina

Življenje in delo slovenskega zdravnika in politika dr. Ivana Oražna (1869–1921) je tesno povezano z dobo, v kateri je živel. Nezakonski stan ga je zaznamoval in spremljal z revščino skozi vso mladost, s poroko v ljubljansko pivovarniško družino Auer pa je postal premožen, a je ostal zvest svojim načelom, domoljuben in se je boril proti avstro-ogrski monarhiji, sprva kot vodja slovenskih sokolov, kasneje tudi jugoslovanskih. Zastopal je idejo enakopravne povezanosti Južnih Slovanov, Slovencev, Hrvatov in Srbov, a je kmalu spoznal hegemonistične težnje Srbov. Kot zdravnik je delal sprva v ljubljanski bolnišnici, nato pa v zasebni praksi in med balkansko vojno leta 1912 tudi v bolnišnici v Nišu, o čemer je objavil spomine. Bil je tudi ljubljanski mestni svetnik in se je med drugim boril tudi za zdravstvo in zdravništvo. To uspešno delo ga je po prvi svetovni vojni pripeljalo do mesta prvega predsednika pokrajinskega zdravstvenega sveta za Slovenijo in Istro. Bil je borec za prvo medicinsko fakulteto pri Slovencih. Številna razočaranja v politiki, žalost zaradi smrti jetične žene Evgenije, pogrešanje potomcev in drugo so prispevali k njegovi odločitvi za samomor. Ker pa je želel porajajoči se slovenski inteligenci, predvsem študentom medicine in tistim, ki so bili nezakonskega stanu, lažjega življenja, je zapustil veliko imetje, ki ga je nasledil po družini Auer, ki ni imela potomcev, v skrbno spisani oporoki Medicinski fakulteti. Od leta 1925 je v Oražnovih domovih v Ljubljani brezplačno bivalo okoli 850 slušateljev ljubljanske univerze. Njegovo dobrotništvo je podobno Knafljevem na Dunaju.

477

ABSTRACT**KEY WORDS:** Ivan Oražen, Oražen's student dormitory, doctor, politician, benefactor, last will, Medical School of Ljubljana, history

Life and work of the Slovenian physician and politician Dr. Ivan Oražen (1869–1921) is closely related to the period during which he lived. As illegitimate child his youth was marked with poverty. When he got married into the brewing family Auer from Ljubljana, he became wealthy. But despite this he remained loyal to his own principles, he remained a patriot and he fought against Austro-Hungarian domination over South Slavs, first as the head of the Slovenian Sokol organization, later the Yugoslavian one. He represented the idea of equal integration of Southern Slavs, Slovenes, Croats and Serbs, but he soon realized the hegemonic tendencies of Serbs. As a physician, he worked first in the Ljubljana hospital, then in a private practice and during the Balkan War in 1912 in a hospital in Niš (Serbia), on which he published his memories. He was also the Ljubljana city councillor and he fought for health care and doctor's profession. After the First World War this successful work led him on the position of the first president of the Council of Health of Slovenia and Istria. He was a fighter for the first Medical School of Slovenes. Many disappointments in politics, the sadness because of the death of his wife Eugenia due to tuberculosis, the lack of descendants and

¹ Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. med., Inštitut za zgodovino medicine, Zaloška cesta 7a, 1000 Ljubljana; zvonka.slavec@gmail.com

the rest contributed to his decision to commit suicide. However, after his wife's family which had no descendants he inherited a large wealth. Since he wanted to make life easier to the emerging Slovenian intelligence, mainly medical students and those who were illegitimate children, he left a large part of this wealth to the Medical School of Ljubljana in a carefully couched testament. Around 850 students of the University of Ljubljana lived in the Oražen's dormitories for free since 1925. Ivan Oražen is a great Slovene benefactor in Ljubljana similar to Luka Knafelj in Vienna.

UVOD

Povprečnemu Slovencu ime Ivan Oražen pove le malo. Za zgodovinarje, zlasti tiste, ki so se ukvarjali s slovensko politično zgodovino na prelomu 19. v 20. stoletje, pa je to politik, liberalec, človek revolucionarnih pogledov iz Narodno napredne stranke, poštenjak in domoljub, ki se je bojeval za osvoboditev slovenskega naroda izpod oblasti Avstro-Ogrske. Pri tem je razmišljal, da bo boj proti Avstrijcem uspešnejši, če bodo Slovenci povezani z Južnimi Slovani, s Hrvati in Srbi. Ivan Oražen je bil velik Jugoslovan in je svoje poslanstvo poskušal uresničiti preko sokolske organizacije sprva med Slovenci in pozneje tudi med Jugoslovani. Njegova močna in premočrtna osebnost je bila kažipot številnim somišljenikom, ki so ga zato izbrali za vodjo Slovenske sokolske zveze in kasneje še analogne jugoslovanske zveze. Za zdravništvo pa je Ivan Oražen velik dobrotnik, ki je z darovanjem svojega imetja Medicinski fakulteti dal možnost medicincem, da že od leta 1925 brezplačno bivajo v njegovi ustanovi – Oražnov dijaški dom – in je bilo tega dobrotništva do sedaj deležnih okoli 850 študentov.

USODA GA JE ZAZNAMOVALA

Ivan Oražen se je rodil 8. februarja 1869 v Kostanjevici na Krki kot nezakonski otrok Ivane Oražen in neznanega očeta (slika 1, slika 2). Domnevni oče je bil okrožni sodnik in ga ni nikoli priznal (1). Te krivice Oražen ni mogel preboleti in je očeta, ki se mu je kasneje hotel približati, zavrnil, češ da ga ni hotel poznati, ko ga je potreboval, zdaj pa tudi sam noče vedeti zanj. Z materjo Ivano sta živel v domači hiši v Kostanjevici, mladost pa je pre-

življal s sestrično Elo. Prvo znanje je nabiral v domači šoli, kot enajstletnega dečka pa ga je mati poslala v nižjo gimnazijo v Ljubljano z željo, da bi nekoč postal duhovnik. S praznimi žepi je v dijaških letih životaril, bival pri tujih ljudeh in vsakdanji obrok hrane dobival vbogajme pri pivovarniški družini Auer na Wolfovi ulici 12. Tam je tudi spoznal svojo bodočo ženo.

Višje gimnazije, ki jo je obiskoval med letoma 1881–1888 v Ljubljani, ni uspešno končal, zato ni mogel opravljati mature. Prepisal se je v Novo mesto, ponovil zadnji razred in leta 1889 maturiral (2). Z materjo sta se prvič resno sprla po maturi, ko se je proti njeni volji vpisal na študij medicine na Dunaju. Z malo denarja, ki ga je zaslužil z dajanjem inštrukcij, se je tam komaj prebijal skozi študijska leta. Splet neugodnih razmer na Dunaju je bil najbrž razlog, da je študiral kar enajst let. Politični razlogi pa so bili najverjetneje vzrok, da se je moral prešolati in je prosil za opravljanje drugega in tretjega rigorosa na graški medicinski fakulteti, kjer je februarja leta 1900 promoviral za doktorja medicine (3).

Poleg materialne stiske je vzrok za dolgotrajni študij tudi v njegovi politični aktivnosti. Kmalu si je izoblikoval svetovni nazor in se politično opredelil za liberalca. Mučili sta ga nesvoboda slovenskega življa in podrejenost Avstrijcem. Njegov ideal je bil svoboda Slovanov. Odločil se je tudi, da se bo boril za dobro malega človeka, za njegovo enako pravnost, za boljši položaj socialno in drugače ogroženih ljudi in tudi v dobro Slovenstvu proti Nemcem in nemškutarjem. Med študijem se je seznanil s podobno mislečimi študenti slovenske, srbske, hrvaške in črnogorske narodnosti. Našel je prijatelje in za nadaljnje

Slika 1. *Kostanjevica na Krki – Oražnova rojstna hiša v Kostanjevici na Krki. Mati je v njej živela z bratom Francem, ki je prevzel domačijo ter s kmečkim delom in lovom preživljal sestro in nečaka Ivana. V oporoki je hišo zapustil Ivanu. Fotografija je nastala okoli leta 1935.*

Slika 2. *Ivan – portret dr. Ivana Oražna.*

življenje tudi pomembne politične sogovornike. Družili so se v različnih društvih, v Študentskem akademskem društvu Slovenija in Danica na Dunaju, Triglavu v Gradcu ter v Zori in Zvonimirju, prav tako na Dunaju. Oražen je znal pokazati svoje talente, znanje, vztrajnost in se z njimi uveljaviti. Kar si je zastavil, je običajno tudi dosegel. Tako je postal na Dunaju po nepreverjenih podatkih celo predsednik Študentskega akademskega društva Slovenija.

POROČIL SE JE V PIVOVARNIŠKO DRUŽINO

Enaintridesetletnega novopečenega zdravnika je pot iz Gradca spet vodila v Ljubljano,

Slika 3. *Soproga Evgenija – Ženi Oražen je bila drobna in majhna. Bila je prava lepotica in je celo tekmovala na lepotnih tekmovanjih.*

kjer je v deželni bolnišnici opravil sekundariat. Takrat se je vnovič srečal s 25-letno Evgenijo Auer, katere družina mu je v dijaških letih dajala kosilo kot svoje dobro delo (slika 3). Lep in markanten moški z bujnimi lasmi in odkritim pogledom jo je zasnubil. Našli sta se sorodni duši. Mlada Evgenija je bila že vdova po cesarsko-kraljevem upokojenem mornariškem poročniku Janu Dejaku (4). Nista dolgo omahovala in sta se poročila 8. marca 1902. Oražen je s poroko obogatel. Lahko bi spreminil svoj življenjski slog, a je ostal skromen, preprost in trd do sebe. Junija 1902 je končal sekundariat in odprl zasebno prakso v Auerjevi hiši na Wolfovi ulici (5).

Auerjevi so veljali za bogato ljubljansko družino in so imeli v lasti pivovarno. Evgenijina starša sta umrla leta 1897 in sta podjetje zapustila otrokom Evgeniji, Juriju in Pavlu. S pivom so oskrbovali 38 ljubljanskih gostiln in nekaj časa imeli tudi svojo pivnico. Zaposlovali so od 20 do 40 ljudi. Po smrti staršev je vodstvo prevzel Evgenijin prvi mož, po njegovi smrti pa je delo nadaljeval njen brat Jurij, ki je bil neuspešen in tudi nepošten (6). V Dunajskem Novem mestu (nem. *Wiener Neustadt*) živeči brat Pavel, dragonski oficir, je leta 1903 svoj delež prodal sestri in bratu, leta 1906 pa je tudi Jurij opustil delo v pivovarni. Njegov delež sta odkupila oba Oražnova. Mislila sta, da bo življenje brez nenehnih nesoglasij s prepirljivim bratom bolj umirjeno. Leta 1909 sta zakonca posel prodala pivovarni Union za 300.000 kron (7). Ves izkupiček je šel za vračilo posojil različnim bankam in drugim upnikom, od kupnine jima ni ostalo nič. Oba Evgenijina brata sta ostala neporočena in brez potomstva, družina Auerjevih pa brez dedičev.

POSLANEC V DEŽELNEM ZBORU

Ob zasebni praksi v Ljubljani Oražnovo življenje ni poznalo počitka. Med letoma 1906–1910 je bil občinski svetnik, med letoma 1908–1909 pa je kot član Narodno napredne stranke zastopal Ljubljano v deželnem zboru. Predsednik omenjene stranke je bil pisatelj in odvetnik dr. Ivan Tavčar, pomemben liberalni član in somišljenik pa je bil tudi takratni ljubljanski župan Ivan Hribar. V deželnem zboru si je Oražen delil poslanske

Slika 4. Dr. Ivan Oražen. Oljna slika akademskega slikarja Iva Vavpotiča (olja na platnu, 58 × 30 cm). Hrani jo Dekanat Medicinske fakultete v Ljubljani. Leto nastanka ni znano, najverjetneje pred prvo svetovno vojno. Na sliki sta pomembna atributa Oražnovega življenja: sokol, kot simbol njegovega sokolskega poslanstva, in Kostanjevica, ki ga je vse življenje vezala na dom in Dolenjsko. (Reprodukcija J. Simončič.)

klopi z Ivanom Tavčarjem in Janezom Evangelistom Krekom, glavnim organizatorjem kmečkega in delavskega krščansko-socialnega gibanja na Slovenskem, ter z drugimi. Bil je član upravnega odseka in je govoril ob Jarčevem predlogu za slovensko univerzo v Ljubljani (1909), proti Kranjski hranilnici (1909), o razmerah v prisilni delavnici (1910) in predlagal dvig higiene kranjske živinoreje (1910) (slika 4) (8).

Oražen je bil pošten, pokončen in nepodkupljiv politik. Iz njega je vela visoka nacionalna zavest, želja, da bi Slovenci odločali o političnem življenju doma. Prizadeval si je za dodelitev pomembnih delovnih mest slo-

venskimi ljudem. Zavedal se je absurdnosti narodnega položaja. Nemci, ki slovensko niti razumeli niso, kaj šele govorili ali pisali, so se na številnih mestih ukvarjali s slovenskim človekom, njegovimi stiskami in nadlogami. Zato je Oražen razširjal ideje narodno zavednih Slovencev in se potegoval tudi za pravice zdravništva (9). Slovel je kot dober govornik in govoril je z argumenti. S svojo pronicljivostjo in pogumno držo je nemške politike velikokrat spravil v nelagoden položaj. Stvarem je znal priti do dna in razoroževati z dejstvi. Tak si je hitro nakopal vrsto nasprotnikov. Slovenci so ga imeli radi, tujci pa so se ga bali.

Zaradi nenehnih razočaranj, ki jih je doživljal v deželnem zboru, se je leta 1910 odločil, da ga zapusti in se spet posveti medicini, sokolstvu in ženi. Žena ga je še posebej potrebovala, ker je zbolela za pljučno tuberkulozo. Odhajala je v tople kraje iskat zdravja. Devet let jo je negoval in se verjetno pred prvo svetovno vojno z njo preselil v poletno hišo na Dolenjski cesti blizu gozda (10).

ČAS PRVE SVETOVNE VOJNE

Takoj po začetku prve svetovne vojne je Oražen od novembra 1914 dve leti nesebično delal kot zdravnik prostovoljec v cesarsko-kraljevi rezervni bolnici št. 2 kot šef zdravnik II. oddelka. Podobno se je že razdajal ranjencem med prvo balkansko vojno leta 1912 v Nišu (slika 5). Uspešnemu in obsežnemu delu pa je sledila krivična premestitev v cesarsko-kra-

Slika 5. Oražen v Nišu – dr. Ivan Oražen je bil s tremi drugimi slovenskimi zdravniki (Šlajmer, Krajec, Premrou) sedem tednov zdravnik prostovoljec v niški bolnišnici med prvo balkansko vojno oktobra 1912. Na fotografiji je osebe niške bolnišnice, Oražen sedi prvi z leve.

ljevo rezervno bolnišnico Eggenberg pri Gradcu (11). Verjetno je za premestitev več vzrokov. Prvi je gotovo ta, da so ga oblasti od vsega začetka nadzorovale kot velikega srbofila, potem ko sta ga bolniška strežnica svaka Jurija Auerja in njegova prijateljica Kamilla Theimer prijavi pri oblasteh in obtožili veleizdaje. Oražen je le slutil, zakaj so ga premestili, ohranjen pa ni noben pisni dokument. Grozila mu je celo premestitev v Sarajevo, do katere pa ni prišlo. Ohranjenih je le nekaj pisem prijatelju in pravnemu zastopniku, odvetniku Božidarju Vodušku, v katerih se le delno zrcalijo njegove stiske zaradi ločenosti od žene in zaradi obtožb, ki so bile povod premestitve. Živel je v strahu pred morebitno razsodbo vojaškega sodišča in v negotovosti zaradi dokazovanja duševne bolezni svaka Jurija Auerja, ki je posredno vplival na bolniško strežnico in na prijateljico Kamillo. Razsodba zaradi domnevne veleizdaje je bila po treh letih zavržena, svaka Jurija pa so zdravniki spoznali za hudega bolnika zaradi nevrosifilisa (12).

Oražna je bremenilo tudi ženino zdravstveno stanje, ko je bil ločen od nje in pod hudimi pritiski v graški bolnišnici. Nenehno je trepetal, da jo bo izgubil. Evgenija je slabotna dočakala moževo vrnitev in konec vojne, maja 1919 pa sta se njeno trpljenje in življenje končala (slika 6) (13).

SOKOLSKI PRAPORI SO PLAPOLALI

Somišljenike je dr. Oražen našel v sokolskih telovadnih društvih, ki so ob telovadni vzgoji nosila tudi politično poslanstvo. Združevala so napredne člane, ki so čutili potrebo po rešitvi nacionalnega vprašanja. Zastopali so načelo »narod je vse, posameznik nič«. Te Tyrševe misli iz sredine 19. stoletja so našle plod na tla tudi med Slovenci. Posamična društva so se prvič združila v Slovensko sokolsko zvezo leta 1905. Dve leti za tem, leta 1907 je bil Oražen izvoljen za njihovega starosta. Povezoval se je tudi z drugimi srednjeevropskimi sokolskimi zvezami in postal podstarosta vseslovanske sokolske zveze. Po izstopu iz deželnega zbora leta 1910 je svoje politične poglede in stališča Narodno napredne stranke uresničeval prek sokolov. S srečanji, imenovanimi zleti, so utrjevali sokolsko miselnost

Slika 6. Ženi in Ivan Oražen na terasi hiše na Dolenjski cesti.

482

v desetletju pred prvo svetovno vojno, med njo pa je bilo sokolstvo prepovedano. Po vojni je Oražen pospešeno nadaljeval delo v Slovenski sokolski zvezi in leta 1919 ustanovil Jugoslovansko sokolsko zvezo, v kateri je postal njen prvi starosta (slika 7) (14). Toda srbski sokoli s kratko tradicijo sokolstva so kmalu pokazali svojo imperativno držo in politikantsko spodkopavali delo narodnih sokolskih zvez. Tako je v jugoslovanskem sokolstvu prišlo do razkola med srbskim hegemonističnim sokolstvom ter slovenskim in hrvaškim. Za idealista Oražna, ki je verjel v jugoslovanstvo, je bilo to zelo boleče spoznanje. Dodatno razočaranje je prišlo, ko so ob koncu prve svetovne vojne Slovenci izgubili Trst in Primorsko. Sokoli so poskušali preprečiti vsaj izgubo Koroške. Dober mesec pred plebiscitom so se sestali v Mariboru na pokrajinskem zletu in poudarjali velik pomen ohranitve koroških Slovencev znotraj meja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) (15, 16). Oražen je zadnjega avgusta bralcem Jutra namenil sestavek in v njem zapisal, da sokol, ki je brezskrben do javnih problemov, brez jasnega političnega prepričanja, malomaren do svojega naroda in države Slovencev, ni pravi sokol. Vsak sokol mora ravnati pošteno in v korist svojega naro-

Slika 7. Sokol – dr. Ivan Oražen, starosta slovenske in jugoslovanske sokolske zveze v sokolski uniformi.

da. Sodeluje naj v kulturnih in političnih organizacijah ter pogumno kaže svojo pripadnost naprednim idejam tudi zunaj društvenega življenja. Zapisal je še, da program sokolov posega v njihovo zasebno in javno življenje, vendar ne ogroža njihove osebne svobode, kajti vsak se je včlanil prostovoljno in razumsko. Za sokolstvo je rekel, da se bori za enotno narodno državo in je proti separatizmu. Po Oražnovih besedah je v sokolskih vrstah pozdravljen vsak, ki išče resnico, ki spoštuje prepričanje drugega in je odločen zagovarjati svobodo vesti, biti naraven in pošten, ne iz strahu pred kaznijo, ampak iz prepričanja. In ni sokol, kdor žali versko prepričanje drugega, ga smeši in napada. Po njegovem prepričanju sokoli ne bi smeli prinašati strankarske politike v sokolska društva in je priporočal več sokolskega duha v politiki. Zapisal je tudi, kakšen ne bi smel biti sokol. Sokolu, ki se pojavlja v politiki, morajo biti slabosti, kot so pomanjkanje stvarnosti, nepoštenje, pehanje za stolčki, kritikanstvo in vsa druga nemoralna sredstva, tuje. Korist naroda mora biti vedno nad koristjo stranke (17).

Ves september leta 1920 je sokolska organizacija vztrajno osveščala slovenski narod o pomenu plebiscita in o nuji, da se koroški Slovenci odločijo za skupno državo, takratno SHS. Iz dneva v dan so se vrstili članki, predvsem v Sokolskem glasniku. V nedeljo, 26. septembra, so vsa sokolska društva priredila t. i. koroški dan. Na njih so imeli predavanja o plebiscitu, pripravili so manifestacijska zborovanja in zbirali prostovoljne prispevke za Korošce. Osrednja prireditev je bila v ljubljanskem Narodnem domu, kjer so govorili zastopniki Korošcev.

Plebiscit je bil 10. oktobra. Uradni rezultati so govorili, da se je za Avstrijo odločilo 59 odstotkov, za Jugoslavijo pa 41 odstotkov vprašanih. Izmed približno 35.000 glasovalcev se jih je okoli 20.000 izreklo za Avstrijo. Koroška je bila izgubljena. Poslednji veliki projekt, za katerega je Oražen živel, je propadel. Polet sokolov je izgubil višino, pristrižena so jim bila krila (18).

Za svoje predano delo pri sokolski organizaciji med Slovenci in med Jugoslavani je bil Oražen leta 1920 odlikovan s Karadjor djevo zvezdo, vendar je priznanje izgubilo

svoj blišč zaradi razkola v jugoslovanskem sokolstvu.

POVOJNO ORAŽNOVO DELOVANJE ZA ZDRAVSTVO IN ZDRAVNIŠTVO

Po prvi svetovni vojni je dr. Ivan Oražen sprva postal zdravstveni referent pri deželni vladi, nato pa je za dr. Antonom Brecljem (1875–1943) leta 1919 postal šef zdravstvenega odseka pri deželni vladi za Slovenijo in prvi predsednik pokrajinskega zdravstvenega sveta za Slovenijo in Istro (slika 8) (19). Na tem mestu je ostal vse do smrti leta 1921. Svet je bil najvišje vodstveno telo v zdravstvu. Poskrbel je, da so na vsa odgovorna mesta prišli sposobni zdravniki slovenskega rodu. Kot odličnemu organizatorju so dr. Oražnu zaupali mesto zdravstvenega šefa pri dravski divizijski oblasti v Ljubljani. Takratna nujna naloga je bila preprečitev širjenja epidemične pegavice, ki so jo k nam prinesli ruski

Slika 8. Dr. Ivan Oražen, pastel Janeza Plestenjaka iz leta 1997. Shranjen na Oražnovi domačiji v Kostanjevici na Krki.

ujetniki, kotišča pa je imela v ljubljanskih vojaških bolnišnicah. Bolezen se je pričela nevarno širiti po deželi. Po zatrtju boleznij je maja in junija 1919 uredil tudi zdravstveno službo za koroško ofenzivo, nato pa je prevzel delo v civilnem zdravstvu. Postal je predsednik zdravstvenega odseka za Slovenijo in Istro, kar bi danes pomenilo postati minister za zdravje (20).

Druga pomembna vloga, ki jo je dr. Oražen opravil za slovensko zdravništvo, je bilo delo pri nastajanju nacionalne medicinske fakultete. Skupaj z zdravnikom Lojzom Kraigerjem (1877–1959) in Alojzom Zalokarjem (1887–1944) so bili na seji Slovenskega zdravniškega društva imenovani za člane komisije za ustanovitev medicinske fakultete ob ustanovitvi ljubljanske univerze. Četudi je nastala le nepopolna medicinska fakulteta s štirimi predkliničnimi semestri, je predstavljala začetek slovenskega šolanja lastnih zdravnikov. V tem je bilo veliko poslanstvo v skrbi za zdravje Slovencev.

ORAŽNOVA SMRT

Oražen je umrl v noči 11. marca 1921 na svojem domu na zatišnem Zelenem hribu pod Golovcem, v isti hiši kot dve leti pred njim njegova soproga Ženi (21, 22). Hiša na Wolfovi bi bila Ivanu za njegovo delo veliko priročnejša. Tam je imel ordinacijo, tudi sedež slovenske in kasneje jugoslovanske sokolske zveze je bil v središču mesta, v Narodnem domu. Pričakovali bi namreč, da bi se Oražen po ženini smrti preselil na Wolfovo ulico in bi bil tako ušel bridkim spominom.

Oražnov sokolski sodelavec A. Kajzelj je v žalnem govoru povedal: »Bil je osamljen in otožen. Bil je globoko življenjsko ranjen; bolečina sirote brez očeta iz najzgodnejšega otroštva se ni nikoli polegla, stopnjevale so jo številne muke na poti skozi življenje. Med šolanjem se je boril za preživetje, nato se je znašel ujet med ideale in možnosti. Krčevit boj za nacionalno svobodo in socialno pravičnost je bil stalnica njegovega življenja. Po razpadu monarhije je bil izčrpan od boja proti režimu, od skrivanja pred njegovimi varuhi, od policijskega zasledovanja in preganjanja. Kljub močnemu telesu pri petdesetih letih je

bila njegova duša izčrpana. Ni se znal več veseliti. Vsa najintimnejša čustva, ki jih je hranil za svojo Ženi in nikoli rojene otroke, je izčrpal v desetletnem boju z njeno boleznijo. Prišel je na križpotje, s katerega ni vodila nobena odrešilna pot. Pol leta po ženini smrti je imela njegova oporoka že svojo dokončno obliko – ni mogla nastati čez noč... Po smrti soproge pa si bil popolnoma naš (od sokolov). Uvideli smo, da si se počutil v naši sredi zadovoljnega, videli pa smo v našo veliko žalost tudi, da se te loteva otožnost, ki se je stopnjevala od meseca do meseca. V neumornem delu si iskal utehe, a je nisi našel (23).«

Kostanjevičan V. Bučar je zapisal: »Oražen se je zakopal v delo, prevzel kup najodgovornejših nalog v slovenskem zdravstvu, da bi si ponovno osmisli življenje in se rešil iz življenjske krize. Nikomur ni zaupal svoje stiske, z nikomer ni delil osamljenosti. Nespečnost je postala sestavni del njegovega življenja, uspavalni praški vsakdanja pomoč. Trpel je zaradi trajne utrujenosti. Zašel je v začarani krog vstajanja in padanja, morečih sanj in nočnih prikazni. Na zunaj je deloval še kot celovita osebnost, njegova duša pa se je že ogrinjala z malodušjem. Trden steber, ki je na plečih nosil odgovornost za jugoslovansko sokolstvo in slovensko zdravstvo, se je zlomil, a ne zaradi odgovornosti, zmanjkalo mu je življenjskega poguma (24).«

Osmega marca 1921 je minilo 19 let, odkar sta se Ivan in Ženi v cvetu mladosti poročila in z upanjem v srečo krenila življenju naproti. Obletnica poroke je v Oražnu obudila spomin na preteklost, pozabljeno upanje in izgubljene iluzije. Poslednja doza barbitura – to je 11. marca 1921 nesrečnika rešila muk. Ni pustil poslovnega pisma. Ni bilo potrebno. V nameri je verjetno mislil tudi na čas pogreba, nedeljo, ko so ljudje najbolj prosti. Usoda mu ni prizanesla, podobno kot ni Ivanu Hribarju.

Akademik Janez Milčinski je v svoji knjigi spominov zapisal, da je Oražen storil samomor in da so ljudje to takrat vedeli. A ker samomorilcev niso smeli pokopavati v posvečeno zemljo, temveč zunaj pokopališča, so to dejstvo zamočali. Oražnov osebni zdravnik dr. Krajec pa je zapisal, da je bila vzrok smrti srčna odpoved (25).

PLEMENITO DEJANJE

Kmalu po ženini smrti leta 1919 je dr. Oražen napravil prvo različico oporoke, ki jo je nato z advokatom dr. Francetom Goršičem še velikokrat spremenil, v svojem bistvu pa je ostala nespremenjena. V oporoki je zapisal: »Vse svoje premično in nepremično premoženje zapuščam medicinski fakulteti, ki naj to premoženje uporabi za ustanovitev in vzdrževanje zavoda Oražnov dijaški dom, v katerem naj dobe prosto stanovanje v prvi vrsti nezakonski, ubogi medicinci slovenskega, srbskega in hrvaškega plemena, ki študirajo v Ljubljani ... (26)«. Zahteval je, da se morata hiši na Wolfovi ulici in na Dolenjski cesti preurediti v dijaški dom, imenovan Oražnov dijaški dom (slika 9). Namenjen je bil nezakonskim otrokom in vsem, ki so bili gmotno ogroženi, a za študij sposobni, slovenske ali katere od južnoslovanskih narodnosti. Zapisal je tudi, da lahko v domu bivajo tudi študentje nemedicinci, nikakor pa ne bogoslovci; obremenjen je namreč bil z davnim materinim pritiskom, da naj študira teologijo. Hiši je prepovedal prodati. Takratna univerza je Oražnovo zapuščino imenovala »vesoljna dediščina«, saj tako velike donacije ni prejela ne prej in ne kasneje. Ovrednotena je bila na 20 milijonov kron (27). Oporoki je naspro-

tovalo Oražnovo sorodstvo, predvsem sestrična Ela, ki je tožila Univerzo. Iluzorno je bilo pričakovati, da bi tožbo dobila.

Od leta 1925 dalje v obeh Oražnovih hišah prebivajo študentje in uživajo naklonjenost svojega dobrotnika (28). S ponosom se imenujejo oražnovci, avtorico tega prispevka in knjige o njem pa imajo za »Oražnovo posvojenko«. S svojim plemenitim dejanjem je dr. Ivan Oražen do danes olajšal stisko okoli 850 študentom, med njimi predvsem medicincem. Njegovo mecenstvo je podobno Knafljevemu na Dunaju in si je z njim zaslužil vidno mesto med dobrotniki slovenskih intelektualcev. Medicinska fakulteta se ga iz leta v leto s spoštovanjem in pieteto spominja, vzdržuje njegov grob, obnavlja in posodablja oba domova ter študentom podeljuje Oražnova odličja za najboljše študijske uspehe (29). V njegovi rojstni hiši v Kostanjevici je uredila spominsko sobo, oktobra 1999 ob 130-letnici njegovega rojstva in 80-letnici Medicinske fakultete pa je pripravila srečanje oražnovcev vseh generacij. Tedaj je tudi izšla biografska knjiga o njem (30). Časnik Delo je po tem srečanju in predstavitvi knjige zapisal, da je Oražnova življenjska zgodba tako dramatična, da bi bila vredna scenarija za uspešen ameriški film.

Slika 9. Oražnov dijaški dom na Wolfovi 12 v Ljubljani. Tri nadstropja Averjeve vile nudijo prijazno študijsko vzdušje študentom medicine in stomatologije že od leta 1925. V domovih na Wolfovi ulici in Dolenjski cesti je na voljo okoli devetdeset brezplačnih mest za medicince.

POGREBNE SVEČANOSTI

Pokojnega starosta Ivana Oražna so sokoli ob spremstvu konjenice v nedeljo zjutraj prepeljali v Narodni dom. Ljudi, ki so se hoteli posloviti od dragega pokojnika, je bilo toliko, da so krsto postavili kar k vhodu. Okrog odra je bila položena gomila vencev, največ od sokolskih društev in žup, zdravniškega društva in drugih združenj ter posameznikov iz vse države. Ob krsti je nepremično stala častna straža sokolov in akademikov, na črni žametni blazini so ležala Oražnova odlikovanja in nemo spominjala na njegove zasluge za narod. Sokolske delegacije so z vlaki prihajale z vseh koncev Kraljevine SHS. Redarji so jih vodili pred Mestni dom, od tam pa so v povorki odšli pred Narodni dom. Pred mrtvaškimi odrom je sokolstvo zavzelo častno mesto, napravilo špalir levo in desno pred vhomom ter razvilo prapore in zastave v poslednji pozdrav (slika 10). Za njimi so stali predstavniki vojnih in civilnih oblasti, različnih združenj, univerzitetni profesorji in slušatelji. Na cesti je čakal mrtvaški voz s šestimi vpreženimi vranici. Obkrožalo ga je nad 3.000 sokolov, sokolski naraščaj, žensko članstvo in možje v slovesnih sokolskih uniformah. Vse okrog

so stale nepregledne množice ljudi. Točno ob treh je glas zvona naznanil začetek pogreba. Skozi vrata Narodnega doma je šest sokolov prineslo krsto in jo položilo na kočijo. Oči množice so nemo strmele vanjo. Na pragu Sokolskega doma se je podstarosta dr. Vladimir Ravnihar s trobojnico na prsih, ovito v žalni trak, iskreno in toplo ter brez velikih besed poslovil od pokojnika. Ob zvokih žalostinke Vigred se povrne združenega pevskega zbora Glasbene matice, Ljubljanskega zvona in Slavca je žalni spreved krenil. Godba Dravske divizije je igrala žalostinke. Pred njimi je jezdilo 60 sokolov konjenikov, njim pa sledilo 21 predstavnikov sokolskih žup s prapori. Za njimi so šli številni člani z vencji; nad 50 sokolskih društev je na pogreb poslalo skupno okoli 800 članov. Šele za njimi se je sprevedu pridružila šesterovprežna kočija s krsto in črno zastavo. Tej je sledila akademska mladina z rektorjem dr. Župančičem in profesorским zborom, pokojnikovi prijatelji in znanci, predsednik pokrajinske vlade dr. Baltić, poverjenik dr. Ribnikar ter general Rudolf Maister. Za mladino so se zvrstile številne vojaške in civilne osebnosti, oficirski zbor, združenja, šolarji in drugo občinstvo (31).

Slika 10. Pogreb dr. Ivana Oražna leta 1921. Žalne svečanosti pred Narodnim domom v Ljubljani.

Samo tri take pogrebne sprevede je do tedaj doživela Ljubljana; leta 1881, ko so pokopali prav tako zdravnika dr. Janeza Bleiweisa, »očeta slovenskega naroda«, leta 1917, ko je umrl Janez Evangelist Krek, »oče majske deklaracije«, in leta 1921, ko so se zgrnile množice iz Ljubljane in Slovenije, da spremijo na zadnjo pot dr. Ivana Oražna.

ORAŽNOV ZAKLAD

Ivan Oražen je zapustil Medicinski fakulteti tudi Auerjeve dragocenosti, zlatnino, nakit, srebrnino in drugo. O zakladu je akademik Janez Milčinski okvirno zapisal: »Vse te dragocenosti so poimenovali Oražnov zaklad in je imel posebno usodo. Nanj je pazil, lahko bi rekel, kakor kača v pravljici sedel na njem, upravnik Šporn in pozneje tisti, ki je prišel za njim, Majcen. To sta bila višja uradnika na univerzi, ki sta bila neposredno odgovorna za ta zaklad. Poleg upravnika sta vedela zanj dekan medicinske fakultete in rektor univerze, torej zelo omejen krog. Po Oražnovi smrti je bil zaklad v shrambi ene od ljubljanskih bank, a ko je začelo kazati na vojno, okrog leta 1938, so ga zazidali nekje na univerzi, na dvoriščni strani. Za to mesto so vedeli spet samo trije – kirurg Božidar Lavrič, še nekdo s fakultete in upravnik Oražnovega doma. In čeprav so po njem še toliko spraševali, ni mogel nihče dobiti konkretnih podatkov.

Okrog leta 1960, ko sem bil dekan medicinske fakultete, so spet začeli govoriti, da bi morali zaklad prodati, popraviti hišo in kupiti nove postelje, nove žimnice, skratka, malenkosti. Takrat sem se dogovoril z upravnikom – prof. Lavrič je bil že mrtev – da bomo zaklad izkopali. Popisali smo ga in se dogovorili, da ga predelamo v dekansko verigo ter da naj bo predelava takšna, da bo ohranjen spomin na prejšnje oblike. Arhitektka Bogica Pogačnik Avčin je nakit pregledala in narisala načrt, ki nam je bil všeč. Radikalno smo posegli samo v veliko težko švicarsko uro s pokvarjenim mehanizmom in s tremi masivnimi zlatimi pokrovi. Ohišje te ure je predelano v plaketu, ki ima na eni strani vgraviran vhod v šentpetersko vojašnico in napis »Medicinska fakulteta v Ljubljani« in letnici njene ustanovitve 1919 in 1945, na drugi strani pa »Mrtvim v spomin, živim v spodbudo iz zapuščine

Slika 11. Dekanska veriga, narejena iz dragocenosti iz zapuščine dr. Ivana Oražna.

dr. Ivana Oražna namenila Medicinska fakulteta leta 1963 (32).«

DEKANSKA VERIGA

Pred medaljonom se okoli lepe ravne zlate paličice ovija kača, pletena iz zlate žice. Prej je bila to zapestnica, ki jo je bilo treba samo prerezati in zviti, da je nastala iz nje Eskulapova kača. Veriga ima veliko dragega kamenja, vmes pa vdlane manšetne gumbe, zlat filigran, majhne broške, uhane in podobno, a vse tako diskretno, da ne moremo reči, da so predmeti navešeni na verižico, ampak se lepo podajo vanjo (slika 11). Za posebne priloznosti, npr. za potovanja, so za dekana naredili še drugo verigo iz srebra in pozlačeno, izdelana je bila bolj preprosto. Iz družinskega nakita je bil izdelan tudi dekanski prstan. Vhod v šentpetersko vojašnico je vgraviran tudi v prstanu, nad njim pa sta inicialki MF. Gravura je plitva, torej prstan ni bil namenjen pečatenju. Ko je senat Medicinske fakultete pričel podeljevati listine »gostujoči profesor«, je na računalniško zasnovani listini, na sodobni vrsti papirja in s trakom v slovenskih barvah na novo zaživel tudi pečatni odtis dekanovega prstana (33).

SKLEP

Od rojstva zaznamovani Ivan Oražen ni mogel ubežati neprijazni usodi. Kljub velikim uspehom na političnem prizorišču je njegova nežna duša ostala osamljena, žalostna in nepotešena. Razočaran nad srbskim prevzemanjem oblasti na vseh področjih življenja in

dela v novi državi SHS, nad slovensko politično nesložnostjo, nad osamljenostjo zaradi umrle soproge in pomanjkanja potomstva je v njem dozorel načrt, da opravi dobro delo za ves slovenski narod, sam pa se reši muke in se poslovi od življenja.

Čeprav dr. Oražen ni imel lastnih otrok, je družina »oražnovcev« velika. Vsako evropsko mesto ima svoje dobrotelne ustanove, ki so jih ustanovili premožni darovalci. Jožef Knafelj in Ivan Oražen sta »zavetnika« slovenskih študentov na Dunaju in v Ljubljani. Kot so se zdravnikov Loeschnerja in Maderja, dobrotnikov Društva zdravnikov na Kranjskem, s hvaležnostjo spominjale številne vdove zdravnikov in njihovi otroci, tako se Ivana Oražna hvaležno spominjajo številni slovenski medicinci ter drugi študenti, ki jih je od leta 1925 do 2010 bilo že okoli 850.

Oražnova družina je izumrla; v Sloveniji skorajda ni več priimka Oražen, a Ivan Oražen ostaja med nami. Njegov duh je prežal družino oražnovcev s humanizmom, poštenjem in predanostjo bolnikom in narodu (slika 12).

Slikovna oprema je last Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani.

Slika 12. Oražnov doprinski kip iz bronca, delo Staneta Jarma. Stoji pred domačijo v Kostanjevici na Krki. Spomenik je bil odkrit na občinski praznik Občine Kostanjevica na Krki ob 400-letnici kmečkih uporov na Slovenskem leta 1973. Načrt za granitni podstavek je napravil Boris Kobe, bronasti odlitek pa je prispevalo Slovensko zdravniško društvo.

LITERATURA

1. Rojstni in krstni list dr. Ivana Oražna. Župnijski urad Kostanjevica na Krki.
2. Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto. K. k. Gymnasium in Rudolfswert. Hauptprotokoll der Maturitätsprüfung in Schuljahre 1888/89.
3. Karl-Franzes-Universitaet Graz, Universitaetarchiv. Iz univerzitetnega arhiva graške medicinske fakultete. Knjiga promocij za leto 1900.
4. Zupanič Slavec Z, Štolfa F. Dr. Ivan Oražen (1869–1921): dobrotnik Medicinske fakultete in slovenskega naroda. Ljubljana: Medicinska fakulteta; 1998: 22.
5. Zgodovinski arhiv Ljubljana. LJU-308, fasc. 7. Odobritev sekundarija med 1. 7. 1900–1. 7. 1902.
6. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, fasc. II.-173.
7. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, fasc. II.-171. Kupna pogodba Tvrdeke G. Auerjevi dediči v Ljubljani z delniško družbo pivovarno Union.
8. Arhiv R Slovenije. Obravnave deželnega zbora kranjskega za leta 2009 in 2010.
9. Arhiv R Slovenije. Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani: od 27. 3. do 29. 10. 1910: po stenografičnih zapiskih. Zv. 47. Ljubljana: Deželni zbor kranjski; 1911.
10. Zgodovinski arhiv Ljubljana. LJU-308, fasc. 7. Pismo dr. F. Goršiča Okrajnemu sodišču v Lj. Zapuščinska razprava po dr. I. Oražnu. Sodni spis A I 166/21.
11. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani. fasc. II.-173. Oražnova dopisnica advokatu Božidarju Vodušku z dne 31. 12. 1916.
12. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, fasc. II.-173. Zdravniško spričevalo prof. Wagner-Jaurrega in prof. Bischoffa o Juriju Auerju.

13. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Domovinska pola. Evgenija Oražen, rojena Auer, je umrla 4. maja 1919.
14. Dolenc A. Oražen, Ivan. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1994. p. 147.
15. Anonimno. Sokolski dan v Mariboru. Jutro 31. 8. 1920: 1.
16. Anonimno. Koroška – zibeljka Slovenstva. Jutro 10. 10. 1920.
17. Anonimno. Sokolstvo in politika. Jutro 31. 8. 1920: 1.
18. Anonimno. Razglasitev izida plebiscita. Jutro 14. 10. 1920: 1.
19. Pirjevec A. Oražen Ivan. In: Slovenski biografski leksikon. Zv. 6. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka; 1935: 227.
20. Breclj A. Zgodba našega zdravstva in javnega skrbstva. In: Slovenci v desetletju 1918–1928. Ljubljana: Leonova družba; 1928: 437–61.
21. Anonimno. Dr. Ivan Oražen. Jutro 12. 3. 1921: 2.
22. Anonimno. Dr. Ivan Oražen. Slovenski narod 1921; 54 (58–60).
23. Kajzelj A. Govor na žalnem zborovanju za dr. Ivana Oražna 13. marca 1921 v Narodnem domu. Sokolski glasnik 1921; 3: 130–98.
24. Bučar V. Dr. Ivan Oražen. Ljubljana: Jugoslavenska sokolska matica; 1931.
25. Matična knjiga umrlih Ljubljana – Sv. Jakob; 1921 (10).
26. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, fasc. II.-176. Oporoka dr. Ivana Oražna z dne 22. 12. 1919.
27. Zgodovinski arhiv Ljubljana. LJU-308, fasc 7. Tožba Ele Oražen proti Kraljevi Univerzi v Ljubljani z dne 8. 4. 1922. Sodna št. Cg I 146/22.
28. Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. V Ljubljani: Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega; 1929: 449–51.
29. Pravilnik o organizaciji in delovanju Medicinske fakultete. Februar 1996. Ljubljana: Medicinska fakulteta; 1996: 23.
30. Zupanič Slavec Z, Štolfa F. Dr. Ivan Oražen (1869–1921): dobrotnik medicinske fakultete in slovenskega naroda. Ljubljana: Medicinska fakulteta; 1998: 139 strani.
31. Anonimno. Oražnov pogreb. Sokolski glasnik 1921; 3: 173–198.
32. Milčinski J. Leta za pet drugih. Ljubljana: Prešernova družba; 1990: 19–20.
33. Bobnar Najžer B. Insignije Medicinske fakultete v Ljubljani – dekanski prstan. Isis 1998; 7: 4.

Prispelo 3. 3. 2011